

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מקץ, תשס"ו
מספר 633

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חלומות ופתרונם

פרשת מקץ סובבת סביב חלום פרעה ותוצאותיו. מפרשים שונים העירו כי חלום פרעה הוא הצעד הראשון למימוש הבטחת ברית בין הבתרים: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (בר' טו:יג). חלום פרעה שבו הוא מתבשר על שבע שנות השבע ושבע שנות הרעב אשר יבואו בעקבותיהן, ההתארגנות שבאה בעקבות החלום – מינויו של יוסף למשנה למלך האחראי על ההתכוננות לקראת שנות הרעב והתנהלות הממלכה בשנות הרעב – כל אלה הביאו בסופו של תהליך לירידת ישראל מארץ כנען, שגם בה שרר רעב, למצרים. כפי שמציין ר' שלמה לבית הלוי:¹

הנה השם יתברך אשר גזר שירד יעקב למצרים לגלגל סבותיו כפי מה שגזרה חכמתו והודיע לפרעה אשר שוטטה מחשבתו ודמיונו ושכלו לדעת מה שיהיה במלכותו ובשאר המדינות כולם וחלם ותפעם רוחו לדעת את החלום.

חלום פרעה הוא מסוג החלומות הנבואיים, הצודקים, אלא שלא כמו חלום נבואי שחולם נביא והוא מבין את פתרונו, חלום פרעה הוא מסוג החלומות שיש בהם מסר לחולם, אך הוא אינו יכול להבין את המסר בעצמו, והוא צריך למפענח – פותר החלום. כפי שמציין ר' שלמה, פרעה חולם את חלומו כאשר הוא נתון במצב של שיטוט דעת ודמיון בחיפוש דרכים כיצד להנהיג את מלכותו וכיצד יוכל להתפשט גם לארצות השכנות. הוא ניסה למעשה לתכנן את המהלכים הדרושים להגדלת שלטונו ולהעצמתו. גם ר' יצחק עראמה לפניו מסביר את ייחודו של חלום פרעה כחלום כולל, מלכותי:²

שכל אדם חולם לעצמו הענין החלקי והפרטי המיוחד לו. אמנם המלך הוא חולם חלומו של כל העולם כלו, עד כי כאשר יחלום המלך יעשה כאלו חלמו כל אחד מהאנשים לעצמם והוא דבר שיאות למלך מצד שהוא כולל.

כפי שאנו רואים כאן, דמיונו של פרעה פעיל יותר מאשר שכלו ומחשבתו, שהרי הוא מצייר את תמונת החלום בדמיונו, אך אינו מסוגל להבין בעצמו את המסר שקיבל. אילו הייתה לפרעה גם חכמה בנוסף לדמיון, היה מבין את המסר ובכך היה החלום דומה לחלום הנבואי. בהעדר החכמה, היה פרעה זקוק לחכם שיפתור את חלומו. וכבר כלל הרמב"ם במורה נבוכים את מנהיגי המדינות בין אלה שהם בעלי כוח דמיון חזק, אך חלשים יותר מן הבחינה השכלית. את הצד השכלי משלימים החכמים המייעצים בדרך כלל למלך ועוזרים לו להוציא את דמיונו לפועל (מו"נ ב, לז):

ואם היה השפע על המדמה בלבד, ויהיה ההגיוני מוגבל בין מעיקר היצירה או מחמת מיעוט הכשרה, הרי הסוג הזה הם מנהיגי המדינות מייסדי החוקים, והקוסמים והמנחשים, ובעלי החלומות הצודקים, וכן עושי הפלאות על ידי התחבולות המופלאות ומעשי הלהטים על אף שאינם חכמים, הם כולם מן הסוג הזה השלישי.

¹ סלוניקי, המאה ה"ט"ז. ראה דברי שלמה דף צא ע"א.

² עקידת יצחק שער כט.

כידוע, לפני פנייתו של פרעה ליוסף הוא פנה אל החרטומים שיפתרו את החלום, אולם "אין פותר אותם". המדרש מסביר כאן, שאמנם החרטומים פתרו לפרעה את החלום כדרכם, אך פתרונותיהם לא נראו בעיני פרעה. חלום פרעה היה חלום כפול - פרות ושיבולים. בחלום אחד ראה פרעה שהוא עומד על היאור, ובתוך חלום נראה המחזה השני כשהוא מחולק לשניים: הפרות והשיבולים. החרטומים פתרו את חלומות השונים בנושאים מסרים שונים לפרעה, ואילו הוא הרגיש שהמסר הוא אחד. הוא פנה אל יוסף ואמר לו: "חלום חלמתי", כאילו אמר שיש כפילות בחלומי, אך נראה בעיניו ששני החלומות - חלום אחד הם. לכן אמר פרעה "ופותר אין אותו", כלומר, "כל הפותרים אומרים לי שהם שני חלומות ואין מי שיפתרהו על חלום אחד" (דברי שלמה, שם). פתרונו של יוסף התאים לפרעה כיוון שכבר בתחילת דבריו הוא מציין כי "חלום פרעה אחד הוא" - המסר הוא אחד.

בספרו "פתרון חלומות", קובע ר' שלמה אלמולי (המאה ה"ז), שאחד הכללים לפתרון נכון של חלומות הוא שאם חוזר אותו חלום כמה פעמים, בתמונות או במשלים שונים, הפתרון הוא אחד, והכפל בא לחזק ולאמת את החלום:³

שאם כל הפעמים שחלם החלום ההוא חלם אותו באופן א' ממש ולא היה ביניהם שינוי כלל, ואם היה לא היה אלא ברמיזות ובמשלים שפעם אחת בא במשל א' ופעם אחרת במשל אחר, אבל חלקי החלומות שונים בכל הפעמים, הנה אז חלום אשר כזה ראוי לפותרו אפילו שיבוא מאה פעמים פתרון אחד.

ר"מ אלשיך בפירושו מסביר שהישנות החלום לפרעה באה לפשט את החלום ולרמוז לפרעה על כיוון לפתרון; החלום השני הוא מפתח לפתרון החלום הראשון.

על כן החל [יוסף] בזה פתח דבריו ואמר חלום פרעה אחד הוא של פרות ושבילים. ושוא תאמר אם כן איפה למה הראוני השני והיה די בראשון הלא הוא כי אשר הא-לוהים עושה ורמוז בראשון, הגיד בשני. כי בראשונה ראית חלום ואחר כך הוגד לך הפתרון הוא חלום השני שהוא שבע ורעב בפשיטות, כי מלוי השבילים שבע, ורקותן רעב.

בגמרא מובאת דעת ר' אליעזר, האומר: "כל החלומות הולכים אחר הפה" (ברכות נה ע"ב). זהו מעין מפתח לפתרון החלומות, מפתח שתום במובן מסוים, שלפיו דברי פותר החלום מתגשמים, זאת בתנאי שהפותר אכן יודע לפתור חלומות, ואינו מתחזה לפותר חלומות. ההסברים הרבים שניתנו לדבריו אלה של ר' אליעזר לא סתרו את הדברים. ר' בנאה מספר בגמרא שם שעשרים וארבעה פותרים חלומות היו בירושלים, והוא הלך אצל כולם שיפתרו לו את חלומי, ומה שפתר זה לא פתר זה, וכולם נתקיימו. כל אחד מעשרים וארבעה פותרים החלום הללו הבין צד אחד או עניין אחד מתוך החלום הכולל, ולכן כל הפתרונות החלקיים הללו יכלו להתקיים ולא סתרו זה את זה, למרות שהיו שונים זה מזה; כל הפותרים יחד הרכיבו את התמונה השלמה, כאשר כל אחד מהם הציע חלק אחד בלבד מן התמונה. ר' יצחק עראמה מסביר זאת במשל הבורר אוכל מתוך הקערה, שלאחר שברר את מה שרצוי לו הרי כל מה שנשאר בקערה הוא מיותר מבחינתו. מי שיבוא אחריו יברור לעצמו חלק אחר מן האוכל שבקערה והשאר ייחשב בעיניו כמיותר, וכן הלאה (עקידת יצחק שער כט):

וכבר אפשר שישגיג הפותר הרואה אחת מהוראות החלום לבד, ויחשוב הנשאר לבטלה, ויהיה לו אז הפסולת רבה על האוכל, וזולתו מהפותרים יתחלף אליו וכיר ממנו מה שלא הכירו הראשון ויעלם ממנו מה שידעהו.

ר' יצחק אברבנאל מסביר את דברי ר' אליעזר, שאמנם פתרונו של החלום השלם מורכב מכמה חלקים, אולם כל פותר מציע פתרון חלקי, לפי מידת הבנתו. בעל החלום יודע רק את המסר החלקי שיצא מפיו של הפותר, ולא את המסרים הטמונים בשאר חלקי החלום ולא הובאו בפתרונו של פותר זה (פירוש לבראשית עמ' שפז): שכאשר הפותר יפתור החולם החלום כפי אמתתו והצודק שבו אז החולם יתן אל לבו אותו פתרון וידע וכיר בקיומו. אמנם שאר ההוראות שבאותו חלום שלא נפתרו עם היות שיתקיימו בהכרח הנה לא ירגיש ולא יכיר בהם החולם לפי שלא קדמה לו ידיעה בפתרונם.

אברבנאל מסביר כי פותר החלומות, כמו הרופא, צריך שיהיו לו שני סוגי ידיעה: הוא זקוק לכישרון וידע לפתור חלומות, כלומר עליו להיות בעל דמיון מפותח כדי להבין את משמעותם של הסמלים והתמונות שהחולם רואה בחלומי; מצד שני הוא צריך להכיר את בעל החלום. כשם שלרופא לא די בידע התאורטי של המחלות והתרופות, אלא הוא צריך גם להכיר את החולה כדי להתאים לו את דרך הריפוי ואת מינון התרופה, כך גם פותר החלום צריך לדעת ולהכיר את בעל החלום כדי להציע פתרון שיתאים לו. במקרה של פרעה, חלומותיו אינם חלומות פרטיים אלא חלומות ממלכתיים, וכך גם פתרונו הוא פתרון ממלכתי, כפי שראינו

³ פתרון חלומות, ווארשא תרס"ב, דף יח ע"ב.

לעיל בדבריו של ר' שלמה לבית הלוי. לכן הפתרונות שהוצעו על ידי החרטומים לא היו רלבנטיים, כפי שלימדונו חז"ל, כי היו אלה פתרונות בתחום חייו הפרטיים של פרעה, לא בתחום המלכותי. לעומת זאת, יוסף הבין שתוכן החלום עניינו בממלכה ובבעיותיה, ולכן פתר נכונה.

פרופ' שאול רגב
החוג המשולב ביהדות
